

Laczkó András

KISS DÉNES ISKOLÁI

A nagyatádi vasútállomáson vártam 1972-ben, a költészeti napján Kiss Dénest. „Szép nagy bőrönddel érkezett” állapítottam meg magamban, s ajánlottam a segítséget. Hiába. A bőröndöt Kiss Dénes maga cipelte a József Attila Kollégiumig. Ott a diákoknak szárszói verseiről és József Attila-élményéről beszélt. Azután csaknem pontosan egy évvel később a kaposvári pályaudvaron találkoztunk. Kiss Dénes ott arra biztatott, írjak a diákoknak minél többet Csokonairól. Erre nem tettem ígéretet. Miért? Talán a niklai uraság miatt... Hiszen 1985-ben Kiss Dénessel közösen élesztettük újjá a Berzsenyi Társaságot. Grandpierre K. Endre lakásán ültünk le, s arról beszéltünk, hogy Roboz István programját követjük: elutasítjuk a „Ledér és önmotogató” irodalmat, viszont élesztjük és terjesztjük a klasszikus hagyományokat. Sok-sok egyeztetés után a Társaság főtitkárának Kiss Dénest javasoltam. Ha ez így megjelenik, akkor legalább tizen mondják: a Társaságot ők szervezték, Kiss Dénest ők javasolták. Mit tehetek? Csak ismétlgetem: „Nézzük a tényeket!” Kiss Dénes iskoláiról is. Nagyatádon beszélgettünk Pacsáról. Kaposváron és Szombathelyen az ejtőernyős ugrásokról. Az természetesen nem kerülhetett szóba, amiről rajta kívül csak a bírák tudhatnak: a főiskolásként használt géppisztoly. Ez lett volna jó „kályhának”? Nem. A beszélgetést Racsával kezdtük.

- *Szüleid felkészítették a rendszeres iskolába járásra? Netalán, előre tanítottak?*

- Nem készítettek föl, nem is ők neveltek, hanem a nagyszüleim, Kiss János és feleség, Dobos Katalin. Ők Türről kerültek Pacsára, szüleim pedig Türré költöztek, valamikor a születésem (1936. január 1.) után, az elbeszélte történésekre emlékezve, egy-két évvel. Az a valószínűbb, hogy 1938-ban.

- *Pacsán kezdted az elemi iskolai tanulmányaidat? Milyen volt a szülőfalud iskolája?*

- Pacsán kezdtem és ott is végeztem. Azt hiszem, a környék legjobb elemi iskolája volt. (Ne feledjük, Pacsa járási székhely is volt, persze korábban, talán 1948-ig. De még ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a hetvenes években gimnáziuma lehetett néhány évig...) Emeletes iskola volt - az épület még ma is áll, de már nem tanítanak benne - máig emlékezetes, jó tanárokkal. Emlékszem Kovács Józsefné és Szabó Anna (Dudus) nevére. Az első osztályban Kovácsné bizonyosan tanított, sőt ponyvaregényt kobozott el tőlem. Nem hitte, hogy el is olvastam. El kellett mondanom, hogy miről szól. Azután, különösen már másodikban, rám bízta a dolgozatok átnézését.

- *Ki tanított meg a betűvetésre? Könnyen ment az írás-olvasás?*

- Betűvetésre? Ugye észre se vesszük, hogy milyen különös szó? Jelentése, hogy betűket vetünk, a földbe, vagyis magot, a szellem magvait, de nem az agyagba, humuszba, mint a sumérok, hanem a táblára. - A nagyapám tanított. Részt vett az első világháborúban, sokszor mesélt a háborús emlékeiről. Isonzó, Durazzó, Cetinije, így maradtak meg bennem a nagy folyók és a városok nevei (Durres, Cetinje) stb. Sérülés miatt bottal járt és azzal rajzolgatta a porba a betűket. Szerettem vele sétálni és hamarosan elolvastam a boltok feliratait. Gyorsan került a kezembe könyv is. Előbb a barátok, ismerősök néhány ponyvaregényét, majd az iskolai könyvtár könyveit, hetedikes koromtól a tanári könyvtárból is kölcsönözhettem, illetve az esperes úr plébániai könyvtárából kölcsönzött könyveket olvastam el. Földrajzi útleírásoktól kezdve a szentek életén át, a Verne-könyvekig May Károly könyveig mindent fölfaltam. Olvastam reggel és este, az ebédnél, megtámasztva a könyvet a tányér túlsó oldalán, nagyanyám örökös mérgelődése közepette. Erről sosem tudott leszoktatni. A sok jó tanító közül egyre különösen szívesen emlékszem, Horváth Györgyre. Tartalékos tiszt volt, hátrányosan kezelték, amikor hazajött a fogságból. Szigorú volt. Olykor, ha rászolgáltunk, elcsattant egy-két pofon is. De én abból „éltem” számtan, fizika, kémia tárgyak vonatkozásában csaknem négy éven át a nagykanizsai gimnáziumban, amit tőle Pacsán tanultam. Az irodalomról nem is beszélve. Az úgynevezett kötelező olvasmányokon túl voltam, amire gimnáziumba kerültem. Folytathattam nyugodtan a pad alatti olvasást, noha az első padban ültem. Sokkal később, 1965 táján ő rendezte számomra az első író-olvasó találkozót szülőfalumban. Addig két verseskötetemet jelent meg.

- *Már felső tagozatos voltál, amikor alapvetően megváltozott az iskolarendszer. Részesen voltál az úttörő mozgalomnak?*

- Valóban, hetedikbe jártam, amikor az úttörő mozgalom létrejött. Magam is örsvezető lettem. De inkább „indiáncsapatot” szerveztem. (Ezekről az emlékekről írtam az 1970-ben megjelent *Kányadombi indiánok* című ifjúsági regényemben, majd az 1972-ben napvilágot látott *Az utolsó indiánnyár* című, illetve a középiskolai évekről, - repülés, ejtőernyőzés élményeiről - szóló, *Sólyomidő* című könyvemben, az is 1972-ben jelent meg. A Kányadombi indiánok 1977-ben új kiadást is megért, sőt, megjelent ukránul is.) Tehát inkább a játék érdekelt. Például elég jelentős körzeti labdarúgó bajnokságot nyertünk. Egészen addig megvolt az erről szóló oklevél a szülői ház falán, amíg az egy hajnalon össze nem dőlt, valamikor a hatvanas évek közepén. Már a helye egyenlő a földdel. Földből

verődött, földdé lett. Arra emlékszem, ma is élő Laci barátommal többször emlegettük, hogy az egyik úttörő őrsi gyűlés után röpcédulákat nyomtunk Laci kirakhatós gumi betűivel, az iskola emeleti termében. A röpcédula szövege pedig a következő volt: LE RÁKOSIVAL! ÉLJEN MINDSZENTY! Ez 1948 őszén lehetett. Igen komoly következményei lettek e „csínytevésnek”. Másnap tele volt a falu bőrkabátos, kalapos emberekkel. Sok házkutatás volt. Bár akkor nem, de másfél, két év múlva, elvitték az esperes urat és több embert Pacsáról és a környező kis falvakból. (Egyiküket 1951-ben ki is végezték, de minderről akkor nem tudtam. A kivégzett, volt tűzérőhadnagy felesége csak 1990-ben keresett meg. De amikor elvitték őket 1950-ben, én már Nagykanizsán a diákothon lakója voltam.) Gyanítom, hogy felnőttek álltak a mi röpcédula készítésünk mögött, de erről még Laci barátom se beszélt. Ha kérdeztem, másra terelte a szót. Most már tehát az a válaszom, hogy az én úttörő mozgalmi szerepem, többek között, ez volt! Mindenesetre, ma már egészen biztosan tudom, hogy életveszélyesebb volt, mint később a repülés, ejtőernyőzés.

- Kik irányítottak a nagykanizsai gimnáziumba?

- Már nem tudom. A tanácselnök, valamikor 1950 nyarán szólott, hogy járt Nagykanizsán és beíratott bennünket a gimnáziumba, a fiával együtt, de a diákothont kérvényezni kell. Így is történt. Csakhogy az ő fiát nem vették föl a diákothonba, mert gyöngé volt az általános iskolai bizonyítványa. Az enyém, ki tudja miért, kitűnő. Apám géplakatos volt, engem mind a két helyre fölvettek. (Apámról írtam a *K. Ferenc léglakatos*, anyámról pedig a *Hét gömb rendje* című könyvet. Az utóbbi két kiadásban jelent meg, 1975-ben és 1979-ben)

- Gimnáziumi tanáraid között voltak nagyhatalmú egyéniségek? Mit (mennyit) adott Neked a magyartanár?

- Igen, voltak jelentős egyéniségek. Elsőként az osztályfőnököt, Horváth Béla tanár urat keli említenem. De a magyartanárnő, Nyári Rudolfné is kedves volt. Amellett, hogy csinos volt, nagy színházrajongó is. A harmadik osztályban már többször játszottam színdarabban és azt akarta, hogy színész legyek. Ő mindent elintéz, csak álljak rá. Szerettem a színjátszást, sőt a népi táncot is, de színész sose akartam lenni. Negyedikben Molière Fösvényét adtuk elő, én játszottam a főszerepet, a pénzt féltő, vén és zsugori Harpagont. Nagyon tetszett neki az alakításom, sokat nevetett már a próbákon is. Ez nagy dolog volt, hiszen 1953-at írtunk. Győzködött, hogy legyek színész, tehetségem van hozzá. Én azonban írtam a verseimet, még a kötelező dolgozatokat is mind versben írtam. Ott állt mögöttem és nézte, hogy írom folyamatosan a verset - a dolgozatot. Aztán visszamondták, hogy más osztályokban is fölolvasta Baba néni - így hívtuk - a verses dolgozatokat. Gö-

gös Ferenc, egy ideig igazgató is volt, sajnos csak rövid ideig tanított bennünket. De a maga nemében kemény kis ember volt Solti Jenő tanár úr is. Tornatanár létére Gögös Ferencsel együtt, megszervezték 1956-os magatartásukat.

- Az 1953-as év nem csupán tanulmányi szempontból volt - mondhatni - sorsdöntő. Így láttad akkor is?

- Akkor nem láttam így. Számomra ez az év azt jelentette, hogy már ejtőernyős oktató voltam, Hiszen tizenhat éves koromban ugrottam először. (Első ugrásunk alkalmával, a május eleji vasárnap délelőttjén, az első ugró, a szemünk láttára zuhant le.) Már én voltam a repülést tanulmányozó kör oktatója. Harmadikba jártam egyébként. Az volt a tét, hogy kik és hányan mehetünk majd a nyáron vitorlázórepülő-táborba. Végül ejtőernyős ugrás is volt, egy negyedikes fiú és én mehettünk Madocsára, ahol magam a csörlős csoporthoz kerültem. A másik fiú pedig a vontatósokhoz. Ők Kránikkal, német tervezésű, egymás mögötti ülésű gépekkel repültek, a mi csoportunk R 15-ös Komával. (Idős Rubik Ernő tervezte, mint annyi más magyar vitorlázó gépet.) Annyi viszont igaz, hogy évési sztrájkot szerveztem a diákothonban, mert olyan silány volt az ennivaló, hogy szó szerint, éhezünk. Egyik nap délelőttben senki se nyúlt az ebédhez, megjelentek a nevelőtanárok, jött az igazgató és amikor ő is megszólalt, hogy kezdjük el az ebédet, jelt adtam és mintegy százan, a nagy faborítású ebédlőben, kanállal vertük az asztalt, a tányérokat. Rettenetes zaj lett. Aztán egy idő után a rohangáló tanárok csendet parancsoltak, akkor újra megszólalt az igazgató, de én az első szavainál elsütöttem a riasztópisztolyomat. Az öreg, volt kolostori ebédlőben, nagyot szól a réztöltényes riasztópisztoly. Ekkor két tanár a fülemnél és karomnál fogva kivitt a folyosóra. Bent pedig száz suhanc azt kezdte üvöltölni, hogy „Vissza a Dincit! Vissza a Dincit!” Dinci volt a becenevem. Végül még a városi pártbizottság is foglalkozott a dologgal, de az lett a vége, hogy leváltották a gondnoknőt és ténylegesen javult az étkeztetés. Szegény gondnoknő, aligha lehetett igaz, amit híreszteltek, hogy ő lopta el az ennivalót. Azt is el kell mondanom, hogy semmi bajom nem lett. Hiszen én voltam a Szabadságharcos Szövetség ifjúsági titkára. Én szerveztem meg az ejtőernyős, a lövész, és a repülő kör. A diákothoni szekrényemben négy 48 mintájú kispuska volt. Mi akkor mentünk éleslövészetre, amikor akartunk. Az ún. „szigorú szilencium” alatt is, ha én fölírtam a névsort, és kértem az ügyeletes nevelőt. Mindig aláírták, és mentünk. Mert bizony az a képtelenség is igaz volt, hogy éles lőszer is volt a szekrényemben, százas dobozokban, közte kishatású szobalőszer, amellyel a hálószobában is célbalőttünk. Ezt az igazgató úr csöndes kérésére, én tiltottam meg. Az igazgató Németh Lászlónak hívták, mint az író. (Előtte egy évig a kedves Alaksza Ambrus költő volt az igazga-

tó.) Németh László mindezzel együtt kedvelt engem. Mert a faliújságot is szerkesztettem. Az evési sztrájk előtti éjszakán magam tettem föl írásomat és egy fiú rajzát a faliújságra, amelyen az éhezésünket adtuk tudtul. A negyedik év végén az igazgató úrtól kaptam életem első Kalevaláját. Benne az írás, a diákotthon költőjének... Összegezve: a középiskolás évek gyönyörű diákszerelmeivel, gyötördéseivel és izgalmaival, múlhatatlanok. Mindaz, amit írtam, igaz volt. A fegyverek is - leventepuskák - a szekrényben, az éles lőszer, az ejtőernyőzés, a sztrájk. És mégis, úgy érzem, nem éltem vissza a helyzettel, kivéve az éleslövészetre való hetenkénti elkéretkezést. De három délután amúgy sem voltam a diákotthonban, hiszen ejtőernyős edzés volt, ami nagyon kemény tornával járt. Persze azt a fontos dolgot itt meg kell jegyezni, hogy Nagykanizsa a határ közelében van, ahol ott „ólalkodott Tito, a láncos kutya”, ahogy akkor az újságok írták. Ez volt a titka annak is, hogy az én szekrényemben igazi fegyverek és éleslőszerkezetek lehettek. Így nem volt időm elmélkedésre, vizsgálódásra, mert mindezek mellett volt olyan hét, hogy kilencvenhét (97!) szonettet írtam. Élő tanú erre dr. Bódy Zoltán, atomfizikus barátom. Azt hiszem az a rengeteg vers hozott közel a nyelvhez. Sok szó sokszor megfordult a fejemben és már akkor észrevettem, játékra hajlamosan, nyelvünk sokféle érdekességét, sajátosságát. Így inkább befelé éltem nagy lázban, mozgalmas napokban.

- *A főiskolán miért választottad a magyar-történelem szakot?*

- Az irodalmi érdeklődésem, a sok olvasás gyakorlatára megmaradt mindvégig, ahogy a versírás is. Csupán hozzájött az a meggyőződés, hogy a hazát majd meg kell védeni, ezért mindent meg kell tanulni e cél érdekében. Meg is tanultam motorozni kis- és nagymotorral, le is vizsgáztam ennek nyomán. Nagypuskás csapatban mesterlövész lettem, de kispuskával is jól lőttem. Majd ejtőernyős lettem és vitorlázórepülő. Azonban a könyvet semmi sem vette-verte ki a kezemből. Már akkor, éppen 1953-ban, megpróbálkoztam a műfordítással, s éppen Bódy Zoltán barátom hatására. Tehát az irodalom szak természetesen adódott s ahhoz a történelmet párosították, nagyon helyesen. Itt következne egy közbevetett kérdés, amit Laczkó András nem tudhat. Mégpedig az, hogy miért két év késéssel kerültem a pécsi tanárképző főiskolára? Ugyanis oda csak 1956 nyarán vett föl Galsai Pongrác és a pécsi írócsoport ajánlására bennünket, Bertha Bulcsút és engem, kedves ismerkedő beszélgetés után, Péczely László tanár úr, a neves irodalomtörténész, főiskolai diákotthon igazgató. (Aki 1956 őszén-telén talán az életemet mentette meg!) Mivel 1954-ben érettségiztem, nem is jól - közepesen -, hiszen elvben már a szolnoki repülőtisztis iskola növendéke voltam, s mondhatom, „rezgett” a léc. Számtanból és fizikából kettést kaptam. Azt hiszem, csupán

azért, mert Horváth Gyuri bácsi még az általános iskolában mindkét tárgyat példászerűen tanította. Ez mentett meg, és az olvasás.

- *Milyen volt a hangulat Pécsen és a főiskolán 1956 őszén? Úgy gondoltad főiskolai hallgatóként, hogy fordíthattok a történelem kerekén?*

- Akkorra már többet foglalkoztam az ország dolgaival. Még Zalaegerszegegen megismerkedtem Bertha Bulcsúval. Ugyanis nem indult a szolnoki repülőtisztis évfolyam. Mondták, hogy menjek páncélostisztire, de én repülni akartam. Maradtam a szülőfalumban, ahol Gyuri bácsi vezetésével szindarabokat, népi táncokat tanultunk és jártunk más faluban is azokat bemutatni. Sőt, a pacsai „kultúrház” irodalmi köre, országos verspályázatot hirdetett, „VIRÁG VAGY TE HAZÁM IFJÚSÁGA” címmel. Még a fővárosból is kaptunk verseket, pályamunkákat. Magam úgy kerültem Zalaegerszegre, hogy időközben megkerestek, legyek közlekedési menetirányító. Annak a tanfolyamaira jártam Zalaegerszegre és akkor már, 1955 januárjától kezdve megjelentek a verseim a Zalai Hírlapban, illetve annak ZALAMENTÉN című irodalmi mellékletében. Ezeket olvasta Bulcsú és keresett meg. Ő segédmunkásként cementlapokat gyártott és szintén verseket írt. Hamarosan az ő versei, majd tárcái, novellái is megjelentek. Mindezt azért mondtam el, hogy az ő hívására mentem 1956 havas januárjában Pécsre és lettem előbb magam is kosárkötő segédmunkás abban a szövetkezetben, ahol Bulcsú bűgőcsigákat esztergált. De magam nem sokáig maradtam, mivel az első két hétben 24 forintot kerestem és az albérleti bér, ugyanabban az egyemeletes villában a Kandó Kálmán utcában, ahol Bulcsú is lakott, havi százötven forint volt. (Azt sem tudtam kifizetni. Csorba Győző segítségével kerültem a Baranya Megyei Könyvtár Ifjúsági Könyvtárához, havi négyszáz forintos bérrel, amihez hozzájött még kétszáz forint, könyvhordás címén.) Így aztán sokat beszélgettünk az ország sorsáról. Nyárra az egész országban izzani kezdett a hangulat. A poznanai eseményekről együtt olvastuk a szűk híradásokat és akkor azt mondtam Bulcsúnak, aki ezt később sokszor emlegette, ha nálunk lesz hasonló, akkor az országos lesz. De előbb a nagy pusztító árvíz jött. Így főiskolásként a szeptembert Mohácson töltöttük önkéntes munkán. Az árvízkarosultak házeit építettük. Amire visszamentünk Pécsre, már nagyon érződött, hogy valami készülődik. Noha Bulcsút végül is mégse vették föl a főiskolára, mert apja, mint tanító, tartalékos tiszt volt, és ez akkor még bűn volt. Bulcsú földúltan rohant be a főiskola személyzeti osztályára és asztalt, széket borogatott szent dühében. Abban maradtunk, hogy én azért menjek csak, ő legföljebb egy évvel később jön, mert jön, az biztos! Olvastuk az Irodalmi Újságot, az Új Hangot, jöttek a hírek más városokból. Órákra alig jártam. A Rajk László és társai újratemetése után az ország már végképpen nem a

szolgák kezében volt. Ez sugárzott a hírekből, a különböző főiskolákról érkező küldöttek szavaiból, valamint sokféle levélből. Dehát erről írtam többször is, legutóbb a *Halálaim árnyékában* című könyvemben, amelyet teljes terjedelmében a magyar forradalom emlékének ajánlok. Akkor, október 22-e táján írtam meg azt a verset, annyi idő alatt, amennyi ideig le lehet írni négyszer nyolc verssort. Fölvastam többször, valaki elvitte. Legépelte a *Velünk vagy ellenünk* című verset, és magam csak 1956. október 24-én láttam viszont a Pécsi EGYETEM című lap rendkívüli számának első oldalán. Azzal, aki huszonhétszer elszavalta, legtöbbször a Himnusz társaságában (annyiszor biztos, mert ez volt az egyik vádpontja Klencz Tibor joghallgatónak, mint tőle megtudtam), a börtönben ismerkedtem meg. Majd lélegzetelállító napok után következtek a sötét idők. Előbb felvonultunk november 4-én hajnalban a Mecsekbe. Főként puskákkal, de volt talán harminc géppisztoly és néhány golyószóró is, valamint pár tucat kézigránánk. A részletekről már írtam másutt, az említett könyvemben is.

- *Van egy hivatalos okiratod arról, hogy kitiltottak az ország összes főiskolájáról és egyeteméről.*

- Van. Két börtönben voltam, majd Kistarcsára internáltak. S azonnal mondom, valami félreértésről van szó, ugyanis a kitiltás mindmáig érvényben van! (Noha ötödik éve magam is magánegyetemen tanítok!) Nem folytathattam a tanulmányaimat. Már verseskötetem is megjelent, mert verseim Bölöni Györgyhez kerültek, aki segített, de hiába. Még 1964-ben sem vettek vissza. Utána többé nem is kérelmeztem. Kétéves újságíró iskolát végeztem, az nem tartozott a minisztériumhoz.

- *Voltak „mestereid” (tanítói) az irodalomban?*

- Minden bizonnyal. Hatott rám minden olyan magyar és nem magyar író és költő, aki lelki, szellemi élményt adott. Külön nem tudnék megnevezni senkit. Védelmes barátságával tüntetett ki Nagy László, amikor nyelvi kutakodásaim miatt sorozatos támadások értek - amelyek szintén nem értek véget máig, de most már inkább azokon mosolyognak - egyedül neki adtam oda az első kis kötet-kezdeményt. Talált benne jót is. Egyszer, amikor a lakásában beszélgettünk, Weöres Sándor tanúk előtt azt mondta, számomra is teljesen váratlanul: „Veled szívesen dolgoznék együtt, Dénes.” Ez már utolsó éveinek egyikében történt. De előtte is, a véletlen úgy hozta, hogy együtt voltunk könyvheti, vidéki író-olvasó találkozókon, rám szólt, hogy ne-hogy máshova üljek ebédnél, csakis őmellé. A nyelvi kutakodásaimra ugyanazt mondta, mint Nagy László, ő is tanult belőlük s nehogy abba-hagyjam. (Nagy László ezt az Élet és Irodalom szerkesztőségében mondta, ő is mások jelenlétében, ráadásul hangosan, felemelt botjával is megfenyegetett, jelezve, hogy mit érdelek, ha abbahagyom! Ő intézte el, hogy válaszolhassak az első

nagy támadásra.) Természetesen őket külön is szerettem, de ezt tudom elmondani József Attiláról, Babitsról, Kosztolányiról, Juhász Gyuláról, Tóth Árpádról és így tovább. De Kosztolányi általános munkásságát, az utóbbi évtizedben, különlegesen figyelem, például *A nyelv és lélek* írásait. Azonban az én „tanítóm” a barátság volt. Azok, akik figyeltek rám, s akikre én is jobban figyeltem,

- *A hatvanas-hetvenes évek számodra - ha szabad így mondanom - az „élet iskolájának” ideje. Mit tanultál meg ezekben az esztendőkből?*

- Elsősorban azt, hogy dolgozni kell! Azért vagyok a világon. Végre a több éves gyári munka, segédmunkásság után, az Esti Hírlapnál lettem gyakornok, de sokaknak ez nem tetszett. Holott, mikor Simon Lajos bevitt a főszerkesztőhöz és laphoz kerültem, azonnal közöltem az illetékesekkel, a rovatvezetőmmel is, aki történetesen a lap párttitkára volt, hogy kirúgtak, majd börtönben, Kistarcsán voltam egy versem miatt. (Bölöni György bekérte a verset és nem nagyon szólt rá semmit, de mintha mosolygott volna, mert azt monda a jelenlévő Györe Imrének, akik akkor az És versrovatot szerkesztette, hogy a jövő heti számban adja le az egyik bemutatott versemet. Akkor éppen a Kőbányai Könnyűfémműben voltam segédmunkás, három műszakban.) Valóban mondható, hogy az élet iskolájába jártam naponta. Mert az is igaz, hogy megszerettem az újságírói munkát. Hetente három-négy színes riportot jelent meg. Ezt sokallták többen a gyakornoktól! Alig két évet voltam ott, ezalatt végeztem el az újságíró iskolát, de a második évben, külön engedéllyel, csak vizsgákra jártam. Aztán ennek elég gyorsan vége lett, kellett a helyem egy nagyobb elvtárs leányának. Meg is kapta. Engem ott nem neveztek ki munkatárssá, hanem a tudtom és megkérdezésem nélkül, „áthelyeztek” üzemi laphoz. Ezután több, mint tíz évig szabadúszó, illetve három üzemi lap félreállított szellemi napszámosa voltam, ami azt jelentette, hogy kevés bérért, sokat kellett dolgozni. De bírtam. Sőt, a kezdeti megtorpanás után - az első kötetemet hatszor kaptam vissza! - éppen rettentő üzemi lapi munka mellett, a mintegy tíz év alatt, öt verseskötetem, négy ifjúsági regényem jelent meg. Nagy szerencsém volt, hogy a Móra Kiadónál több barátira is leltem, akik bíztattak és ha mással gond is volt, a gyerekvers-kötetek és az ifjúsági regények, az akkoriban megszokott, húsz-harmincezres példányszámban jelentek meg és fogytak el. Nekem sokat segítettek a gyerekkor és a középiskolás évek élményei, köztük repülés, az ejtőernyőzés. Nem szólva arról, hogy könyveket szívesen, örömidézőn írtam. (Az csak természetes, hogy azt a szót, hogy „ellenforradalom”, sőt, „felszabadulás” soha le nem írtam!)

- *A nyolcvanas években egy írószövetségi fel-szólalásod bizonyította, sokat jelent(ett) Neked Berzsenyi Dániel. Mi ennek az oka? Tanultál tőle?*

- A hetvenes évek közepétől többen jární kezdünk Egyházashetyére és nagyon rendes, okos parasztemberekkel ismerkedtünk meg. Az ottani téesz irodájának asztalán ott volt az És, a Kortárs és még más irodalmi lap is. A téesz vezetői, olvasott, tájékozott emberek voltak. Így aztán meleg barátság alakult köztünk. Előbb Bertha Bulcsú avatott szobrot, éppen Berzsényi mellszobrát, aztán Kósa Csaba, Ágh István, Tamás Menyhért, Grandpierre K. Endre és mások csatlakoztak a baráti társasághoz. Kocsival jártunk le négyen-öten és vonultunk az általam elkeresztelt, „pince-végvárakba” a Kis-Somlyóra, Vajda Lajos vagy Dala József présházába beszélgetni, énekelni és persze enni, inni. Ezekből sosem lett tivornya! Sőt, olyasmikről beszélgettünk, köztük a Berzsényi Dániel Termelő Szövetkezet elnökével Kerék Lajossal, párttitkárával Kocsi Károlylyal, elnökhelyettesével, Vajda Lajossal, amiről csak a legszorosabb és legbizalmasabb barátjával beszél az ember. Így koccintottunk aztán 1982-ben már elhatározva a Berzsényi Társaság megalakítását, amely lényegében az én lakásomon csírázott és alakult meg, illetve 1983-ban az írószövetség keretein belül alakult mintegy negyven íróból álló „Kör” és kaposvári megkeresésre végül, 1985-ben Somogy fővárosában tartotta első, országos alakuló ülését. Berzsényi nemcsak nagy költő volt, hanem jó gazda, felelős magyar ember, akinek a verseiből, például Széchenyi István a *Hitel* című munkájában is idézett! A tananyagban félreállított, éppen csak említett Berzsényi szelleme ott élt Egyházashetyén és környékén. Ezt ismertük föl, pontosabban ennél is többet: nekünk szükségünk van arra, hogy Berzsényi szellemében összejöjjünk, beszélgessünk a nemzet és a magunk sorsáról! Ma visszanezve, azt hiszem, ez fontos szellemi vállalkozás volt és nem túlzás, ha azt állítom, hogy magyar körökben világviszonylatban támogató visszhangra talált. A társaság azokban az években, később Czoma Lászlónak a Festetics kastély igazgatójának csatlakozásával, olyan nagy lendületet adott és kapott, hogy mindmáig, szinte egyetlen jelentős dolgot szervező és véghezvivő irodalmi és művészeti társaságként van jelen a közéletben.

- *Miről „oktattak ki” a kilencvenes évek?*

- Ezt tömören elmondja legutóbbi, 1998 év tavaszán megjelent verseskötetem címe: BEJÖTTEK A BANKOK! (De fölötte azt ábrázolja a borító tervezője és készítője Dunayné Döme Katalin grafikus, hogy kimennek a tankok!) E két tény mindent megváltoztatott. A szabadság méltósága és értékei helyett a szabadosság silánységát, sőt, szennyét kaptuk. Az irodalom és művészet leértékelődött, jött helyette az amerikai műanyag „kultúra”. *Szóval kultúr, ahogyan Kodály Zoltán mondaná: a csöcselékképző értékzavar gyarmatosít.* Sokféle módja, fegyvere van, köztük a bankok is, no meg a média! Lassan ez lesz a főuralkodó, műveletlen, tartás

nélküli, senki-semmi emberekkel. S amíg a tankokkal elbántak suhancok is, addig a bankok bankólanctalpai alatt országok vonaglanak! Főként ezt tanultam, de én tudom, hogy nem ez a szabadság, hogy létezik, léteznie kell, akárcsak az igazságnak. Nekünk, egyes embereknek éppen úgy, mint a nemzetnek, újra ki kell fejleszteni elsorvasztott önvédelmi rendszerünket. Ehhez hozzátartozik a magyar nyelv becsülete, védelme, ám mindenek előtt, valóságos ismerete. Mindezeket ma világosan látnia kell a szellem embereinek!

- *Milyen iskolát szeretnél az ezredforduló után?*

- Nyitott iskolát! Ahova a szülő is bemehet egy-egy órára, ha akar, hogy lássa és hallja, hogy mit tanítanak a gyermekének, netán a sorsáról! Noha nincs egyetemi végzettségemről papír, a börtönök, az élet, a megjelent 45 kötet, gondolom fölér valamilyen oklevéllel. Amikor dr. Gyárfás Ágnes elnöknő meghívott a Miskolci Bölcsész Egyesület magánegyetemére tanítani - ahol Nyelv és logika címmel ötödik éve adok elő -, mondtam, hogy nincs diplomám. Ő akkor ezt a megnyugtató bölcsességet mondta mosolyogva: „Nem baj, diploma csak középiskolai tanításhoz szükséges. Egyetemen az tanít, akit oda meghívunk.” Volt szerencsém előadni Kerényi József és Bodor János jóvoltából a budapesti műegyetemen is, valamint sok-sok általános és középiskolában. Meghívásra még népfőiskolákon is tartok előadásokat, sőt, az idén már Stuttgartba és Ulmba is hívtak előadások tartására. Valamint természetesen a környező országokban, ahol a magyar nyelvről beszélek. Új könyvem, amelynek négyszázadik oldalán is túl vagyok, remélem ebben az évben elkészül. A címe BÁBEL ELŐTT. Összefoglalása mindannak, amit sok lapban, folyóiratban, három külön kötetben írtam a magyar nyelvről. Ebben nemcsak tanulmányok, esszék lesznek, szerves részeként mintegy ötven vers is. Azt szeretném, ha ezt a könyvet egyaránt tudnák használni a magyar nyelv megszerettetése, megismertetése érdekében óvónők, tanítók, tanárok, de akár egyetemi kutatók is. Mert meggyőződésem, hogy nem tudjuk igazában, milyen is az a nyelv, amelyen beszélünk. Melyek ősi és valódi tulajdonságai, milyen a háttér, amiből sarjadt és azt sem, hogy alaprendszere a logika, és lényeges tulajdonságait tekintve eltér a világ legtöbb nyelvé-től. Ha elkészül e munka, csaknem négy évtizedes kutakodás összegzése lesz. Egyúttal azt is elmondhatom, hogy a lényegét tekintve újszerű, ám be nem fejezhető éppen ezért, hiszen nyelvünk újabb és újabb titkait tárja elénk naponta! Ismernünk kell tehát, szakítani a szolgálai módon átvett gyakorlatokkal. Tudnunk kell testéről, lelkeről, mert egyszerre csodálatos matematikai és logikai rendszer és burjánzó, élő szervezet. Minden képességünk alapja és évezredes megtartó erőnk!

(1998)